

De la conservació dels *Carmina Riuipullensia*

El corpus poètic del *Cançoner de Ripoll*

El *Cançoner de Ripoll* és un corpus poètic breu, que es troba dins del manuscrit 74 de la biblioteca del monestir de Santa Maria de Ripoll, actualment ubicat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. L'autor, malauradament, és desconegut, i per això Lluís Nicolau d'Olwer, descobridor d'aquests *carmina*, el va batejar amb el nom de l'*Anònim Enamorat*, «indicant així el tret més característic de la seva producció».

GRISELDA OLIVER ALABAU > TEXT

El *Cançoner*, escrit pels volts del segle XII, està format per vint composicions de temàtica eròtica, d'influència goliardesca i relacionades amb els *Carmina Burana* germànics. Es tracta d'un poemari singular, tal com apunta José Luis Moralejo, estudiós del *Cançoner*, ja que es considera una de les úniques contribucions a la lírica eròtica llatina de l'Europa del moment que s'ha trobat al sud dels Pirineus. Tanmateix, seguint Moralejo, «la presumpció que el poemari hagi tingut origen a Ripoll reposa en gran mesura en el fet que només a través d'aquesta font ha perviscut».

Aquest corpus poètic, doncs, és d'un gran interès literari, principalment per la seva originalitat, ja que, tal com insisteixen els llatínistes Quetglas i Moralejo, l'autor dels poemes no hauria de ser identificat amb un monjo aïllat de Ripoll, sinó més aviat amb

un personatge que estaria en contacte amb la producció poètica europea del moment, encara que no s'hagi trobat cap indici material de tals relacions. De fet, es poden establir una sèrie de parentescos amb algunes composicions eixides del nord d'Itàlia i de França durant el segle XI, com els *Versus Eporredienses*, el *Manerius* o el *Foebus abierat*, i es percep una certa influència de l'escola poètica de Saint Martial de Llemotges. Fins i tot, sembla que van servir d'inspiració a l'*Anònim Enamorat* les grans figures que confegeixen la literatura profana llatina de França durant la segona meitat del segle XI i la primera del segle XII.

El *Cançoner*, escrit pels volts del segle XII, està format per vint composicions de temàtica eròtica

El poemari es va escriure deliberadament a les últimes pàgines d'un còdex miscel·lani en pergamí, de 158 fulls, escrit en lletra carolíngia del segle X, anomenat *Liber glossarum et etymologiarum*, per bé que al manuscrit es llegeixi *Liber glosarum et timologiarum*. Aquests fulls, que s'havien deixat en blanc per la mala qualitat del paper, més endavant van ser aprofitats per l'autor anònim per deixar la petja de la seva producció poètica, beneficiant-se dels espais en blanc de la mateixa manera que ho fan els estudiants actualment. L'anonimat de l'autor no resulta sorprenent, ja que la intenció del poeta era conservar secretament la seva obra per tal que passés desapercibuda a d'altres monjos. Aquest fet queda evidenciat per la inversió de l'ordre de les lletres dels títols —MACIMADA PER AD AMICAM— i de les paraules menys monàstiques —com l'ús del tòpic ovidià *latus*



JUDIT PUJADÓ

>> **Monestir de Santa
Maria de Ripoll.**

lateri o variants d'aquest—, o pel fet d'escriure a columna plena, separant els versos només per un punt.

Origen controvertit

L'origen del *Cançoner*, no obstant això, continua essent actualment controvertit i debatut. En ple segle XX, Lluís Nicolau d'Olwer, en el seu llibre *L'escola poètica de Ripoll en els segles X-XIII*, va fer les primeres aportacions a l'estudi de l'obra, i es convertí en el compositor de l'*editio princeps* del *Cançoner* per a la major part de les investigacions posteriors. Olwer estima que l'autor hauria deixat empremta de la seva producció pels volts de l'últim terç del segle XII, encara que Moralejo creu que aquesta data és massa tardana en vista del tipus de lletra amb què estan escrits els poemes.

Enfront al problema de datació del manuscrit, existeix el problema de l'autoria. Lluís Nicolau d'Olwer no dubta a

establir que el copista que va redactar les peces n'era també l'autor, l'*Anònim Enamorat*, i fins i tot proposa un nom històric, el monjo Arnau de Mont, basant-se en la cronologia i en el tipus de lletra del monjo. Aquesta conjectura ha estat àmpliament debatuda per altres estudiosos, que es plantegen si hom es troba realment davant d'un autògraf, és a dir, d'una còpia inèdita, o davant d'una còpia posterior a l'original. Aquesta nova hipòtesi comporta formular si realment es tracta d'una producció autòctona o, si, contràriament, és un recull de composicions foranes.

El poemari es va escriure deliberadament a les últimes pàgines d'un còdex miscel·lani en pergami, de 158 fulls

Com que no es disposa de més recursos que permetin aclarir la qüestió, és difícil arribar a una conclusió satisfactòria.

El silenci que envolta el cas del manuscrit 74 és, en definitiva, la seva mateixa peculiaritat. Nogensmenys, la seva originalitat va més enllà, no només per ser un dels pocs testimonis de poesia amorosa llatina d'època medieval, sinó perquè la casualitat ha permès que el corpus arribés íntegre fins avui, després d'haver sobreviscut a les vicissituds i a les convulsions de la història del nostre país. El poemari havia restat ocult a la biblioteca del monestir de Santa Maria de Ripoll fins que aquesta va haver de ser traslladada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó per una reial ordre l'any 1822, arran del període de desamortitzacions iniciat per Manuel Godoy l'any 1798. El fons va anar a parar a les mans de Pròsper de Bofarull, en aquell moment director de l'arxiu



JORDI PUJADO

esmentat, qui es va encarregar de dur a terme una labor de restauració i catalogació del fons. Tanmateix, un cop es va posar fi al Trienni Liberal, es va suprimir el procés de desamortització i, l'any 1824, una reial ordre va obligar a retornar els béns confiscats. Pròsper de Bofarull, cautament, va decidir lliurar únicament aquells llibres que ja havien estat catalogats i relligats i va guardar els restants, amb l'excusa que els havia de classificar, al monestir de Sant Pau del Camp. I així ho va fer, feina per a la qual va agafar-se el temps que va creure necessari. Com s'explica a la introducció del seu llibre *Los condes de Barcelona vindicados*, el temps va acabar donant-li la raó, i és que l'any 1835 es va procedir a una nova desamortització, i molts arxius conventuals, entre els quals el de Ripoll, van ser arrasats. Entre les flames es van perdre fons documentals molt valuosos i tots els còdexs que Pròsper de Bofarull havia decidit tornar, entre els quals hi havia un *Breviarium argenteum* escrit en lletres platejades i inicials d'or de l'època de Pipí el Breu. Bofarull va córrer a rescatar del monestir de Sant Pau del Camp el fons de Ripoll que estava catalogant. Va ser aquesta casualitat i l'enginy del bibliotecari allò que, per fortuna, va salvar del foc el manuscrit 74, que contenia els presents *carmina amatoria*.

Alguns estudiosos opinen que no va ser per atzar que els *Carmina Riuipullensia* se salvessin de les brases, sinó per la perspicàcia del director de

>> *L'criptorium actual a Ripoll.*

l'Arxiu de la Corona d'Aragó. De fet, la feina que va dur a terme Pròsper de Bofarull va ser fonamental per a la seva conservació, encara que, en el seu catàleg, *Códices Manuscritos de Ripoll: el inventario de 1823 de Próspero de Bofarull*, editat per Ferran Valls Taberner, no s'al·ludeixi explícitament a l'existència del *Cançonero*: del manuscrit 74, Bofarull només es limita a citar el *Liber glossarum et etymologiarum*, però creu que aquest còdex pot contenir «altres pergamins que mereixen ser examinats detingudament».

Es tracta, en definitiva, d'un corpus poètic d'un gran valor literari per al nostre país que, a poc a poc, ha abandonat la solitud monàstica i ha anat adquirint una fama merescuda, encara que l'anonimat del poemari no contribueixi a proporcionar-ne una informació exacta i veraç. Tot i així, molts erudits han aportat la seva visió sobre el manuscrit, sobretot a partir de l'*editio princeps* establerta per Lluís Nicolau d'Olwer, que va gaudir d'una certa difusió dins del món científic. Amb el temps, al llarg dels segles xx i xxi han anat sorgint nous estudis que han aju-

dat a aprofundir en la investigació del corpus, per bé que no d'una manera definitiva, perquè és difícil obtenir un consens basat en fets hipotètics. Els més rellevants són l'edició de Latzke, mencionada per Moralejo en el seu estudi, el volum 10 del *Mittellateinisches Jahrbuch*, que representa una millora en alguns aspectes de la primera edició llançada per Olwer. L'edició que va publicar l'any 1986 José Luis Moralejo és una gran contribució a l'estudi i l'anàlisi d'aquesta obra, ja que presenta una síntesi de les línies d'investigació del corpus, mentre que l'edició que ha publicat darrerament Editorial Adesiara presenta una visió renovada i una traducció acurada del *Cançonero*.

Griselda Oliver Alabau és llicenciada en filologia clàssica.

Nota: Per a la redacció d'aquest article s'han tingut en compte els estudis publicats per Lluís Nicolau d'Olwer (1920), *L'escola poètica de Ripoll en els segles x-xiii*; per José Luis Moralejo (1986), *Cançonero de Ripoll*, i la recent edició d'Editorial Adesiara, del 2008, *Cançonero de Ripoll*, que conté la introducció de Pere J. Quetglas i la traducció de Jordi Raventós. A més a més, s'ha consultat l'obra de Pròsper de Bofarull i Mascaró (1988) *Los condes de Barcelona vindicados*, i l'edició de Ferran Valls Taberner (1991) sobre l'inventari de 1823 de l'esmentat arxiver, *Códigos Manuscritos de Ripoll: el inventario de 1823 de Próspero de Bofarull*.

L'origen del *Cançonero* continua essent actualment controvertit i debatut